

Дискусійна тема

Проблеми підручникотворення: спроби визначення сутності та шляхів розв'язання

Валерій РЕДЬКО,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України

Останніми роками до проблеми шкільного підручникотворення звертаються різні фахівці. Серед них – ті, які справді вболівають за її розв'язання і беруть активну участь у цьому: не лише самі створюють підручники, а й досліджують різноманітні наукові питання конструювання їх змісту. Однак є й такі, які практично ще не випробували власних можливостей щодо підготовки хоча б одного підручника, проте активно виступають у науковій пресі з рекомендаціями. Хотілося б порадити цим дописувачам передусім самим виконати запропоновані ними рекомендації у власній практичній діяльності, а вже потім ці узагальнення оприлюднювати. Принагідно зазначимо, що в цьому контексті вважаємо нормальною ситуацією, коли підручник критично оцінюють його основні користувачі – вчителі та учні – і висловлюють власні погляди на його якість і можливі шляхи вдосконалення. Вони мають на це першочергове право, а тому їхня думка має бути важливою і конструктивною для авторів, оскільки вони об'єктивніше усвідомлюють зміст підручника і його адаптивність до сучасної шкільної практики.

Процес підготовки якісної шкільної навчальної літератури і її вчасне надходження до користувачів вимагає значних зусиль і конкретних осіб, і державних установ. Лише ефективно й раціонально скоординована робота може забезпечити досягнення очікуваних результатів цієї багатоетапної діяльності. Зважаючи на розуміння шкільного підручника з іноземної мови як феномена сфери іншомовної освіти, доцільно проаналізувати стан його створення з погляду таких аспектів: *соціального* (ринок потреб і пропозицій), *освітнього* (цілі та зміст навчання), *організаційного* (авторський колектив, видавничо-поліграфічна база). У результаті здійсненого аналізу в зазначених напрямках можна дійти висновку про наявність окремих чинників негативного впливу на цей творчий процес і наслідків від такої ситуації. Ми визначили деякі проблеми, які не сприяють успішній роботі в галузі підручникотворення. Вважаємо доцільним оприлюднити їх і стисло прокоментувати, висловивши власний погляд щодо їх виникнення та усунення.

1. *Відсутність чіткого розуміння, що створення підручника – справа державної ваги, а не приватна діяльність і не чиясь професійно не підкріплене бажання поліпшити власне благополуччя за рахунок цього.* Тож проблему підручника доцільно розглядати в площині триади

«підручник–освіта–суспільство», тобто усвідомити, що він дає суспільству та що може і повинен дати, а також яку роль має виконати у формуванні різнобічно розвиненої та високодуховної особистості. Саме з цих позицій і варто оцінювати підручник. Щодо шкільних підручників з іноземних мов, то, на наш погляд, вони мають забезпечувати базовий рівень освіченості сучасного випускника загальноосвітнього навчального закладу.

2. *Відсутність комплексного вирішення проблеми.* Зміст підручника має визначатися на засадах методичної системи, що ґрунтується на домінуючій на певному етапі розвитку суспільства філософії освіти. Для сучасної шкільної іншомовної освіти це має бути компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісно орієнтований, культурологічний підходи до навчання іншомовного спілкування. Саме ця парадигма повинна орієнтувати авторів у їхній творчій діяльності над змістом підручника. А тому постає потреба спеціально організовувати їхню діяльність за схемою взаємозалежностей елементів системи підручникотворення як чинників впливу на особливість змісту сучасної шкільної навчальної літератури (див. схему). Вочевидь, у цій схемі системоутворювальним чинником є методика як теорія і технологія іншомовної освіти, що визначає концепцію підручника і має враховувати

сучасні тенденції розвитку педагогічної та психологічної науки.

Розглядаючи шкільний підручник основним засобом навчання, не можна допустити, щоб він не був таким, не виконував успішно комплекс функцій, що на нього покладені, та не забезпечував реалізацію навчальних, освітніх, виховних, розвивальних цілей і вимог до рівня навченості випускника загальноосвітнього навчального закладу, визначених суспільством. На жаль, аналізуючи деякі підручники з іноземних мов, не завжди вдається усвідомити, яких наукових (методологічних) засад дотримується автор. А тому, очевидно, небезпідставно такі підручники не повною мірою сприяють успішному виконанню цілей навчання, визначених чинною програмою.

3. *Недооцінювання (нерозуміння чи несприйняття) нових освітніх парадигм*, що закономірно змінюють попередні: усталені, звичні та зручні – такий закон діалектики! Звісно, що такі зміни зумовлюють перегляд цілей і змісту навчання. Що стосується змісту навчання іноземних мов, то за новою парадигмою постала потреба взаємопов'язаного навчання іноземної мови і культури народу, її носія. В освітню практику активно впроваджуються компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи, що різнобічно забезпечують використання спеціальної технології організації навчального процесу, зокрема особливостей побудови змісту підручників з іноземних мов як моделей прийнятої педагогічної системи. Як засвідчує шкільна практика, не всі педагоги відразу адекватно сприйняли новації, що виявлялося в небажанні (а можливо, невмінні) деяких із них працювати по-новому, руйнувати власні стереотипи, створені роками. А тому, вочевидь, окремі вчителі старшого покоління досить болісно сприймають новації, інколи форми, методи, способи і прийоми їхньої діяльності суттєво відстають від вимог часу, а вони не встигають (а можливо, і не бажають) орієнтуватися на них.

4. *Відсутність цілісної теорії підручника* і, як наслідок, нечітке уявлення про те, що таке підручник, які функції він має виконувати у навчальному

процесі в умовах оновленої філософії освіти. Зміна понять, зокрема нові цілі та новий зміст навчання, а також адекватні їм дидактичні та методичні підходи до їх реалізації мають бути доведені не тільки до вчителів, а й до авторів підручників, які змістом свого доробку зорієнтовують їхню діяльність.

5. *Відсутність офіційного визнання того, що автор підручника – це особлива професія*. Як засвідчує практика підручникотворення, не всіх авторів можна назвати професіоналами. На жаль, причина цього в тому, що їх ніде не готують. Водночас така діяльність потребує значних зусиль, більше того – вмінь, які не зазначені в навчальній програмі з підготовки вчителя. Їх можна сформулювати під час спеціально організованої діяльності, яка не передбачена жодною кафедрою університету. На це потрібен деякий час. Намагаючись знайти аналог цій творчій діяльності, передусім на думку спадає професія конструктора. Саме її зміст орієнтований на створення концепції певного виробу, вибір матеріалу (змісту), способів і форм її реалізації, визначення етапності (структури) створення, перевірку ефективності (якості) тощо. Конструктор виконує свою діяльність в робочий час, тоді як автор підручника в нашій країні зазвичай конструює свій доробок у вільний від основної роботи час. Варто подумати, чи може бути різнобічно ефективним виріб, сконструйований за таких умов? Отже, *організувати й оцінювати діяльність автора підручника потрібно з державних позицій*. Наприклад, у деяких країнах світу створено спеціальні центри, в яких цілеспрямовано здійснюється підготовка підручників, і цей вид діяльності є пріоритетним для такої установи. На нашу думку, доцільно організувати спеціальні семінари для авторів, проводити тренінги для потенційних авторів, чиї доробки матимуть шанси на перемогу в конкурсах підручників. Така робота сприятиме вдосконаленню майстерності авторів, оскільки, як зазначалося, представників цих професій не готує жодний навчальний заклад.

6. *Брак самоповаги, самосвідомості, професійної та національної гідності*. Щодо цього положення зазначимо: варто спрямувати увагу управлінських органів освіти на перевантаженість ринку підручників деякою зарубіжною навчальною літературою – такою модною, проте чи справді відповідною вітчизняним умовам навчання. Ми не прагнемо заперечити використання зарубіжних аналогів, хоча вони не адаптовані до нашого освітнього простору (навчальних програм, навчального плану, зрештою, до менталітету і соціальних особливостей життєдіяльності наших учнів). На наш погляд, раціональніше і патріотичніше долучитися до професійного створення шкільної навчальної літератури у спеціальних центрах (на зразок Українського центру незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів, діяльність якого спрямована на спеціальну підготовку тестів для визначення рівня навченості випускників загальноосвітніх навчальних закладів), аніж адаптувати зарубіжні підручники

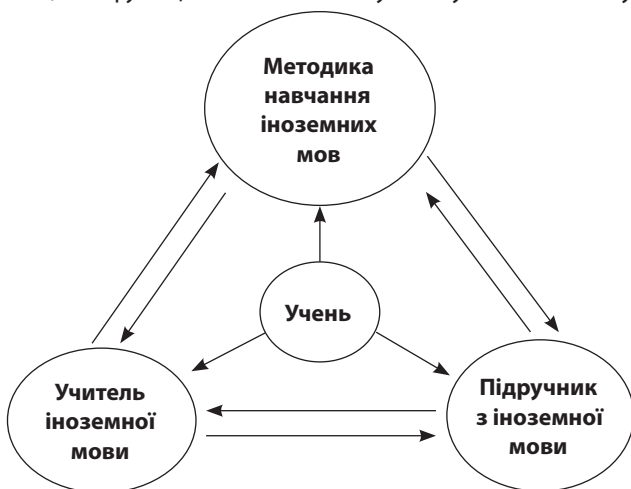

Схема. Взаємозалежність елементів системи підручникотворення в галузі іноземної освіти

до особливостей вітчизняного освітнього середовища. За ініціативою управлінських органів освіти можна знайти різноманітні варіанти вирішення цієї проблеми, навіть передбачити залучення до авторських колективів або до редагування носіїв мови. Такий підхід значно вдосконалив би текст підручників.

7. *Незабезпеченість відкритості у вирішенні проблем іншомовної освіти.* Потребують більш глибокого, різнобічного і професійного розгляду проблеми підручникотворення в Україні, зокрема в контексті проведення конкурсів шкільних підручників. Їх результати є предметом дискусій на різних рівнях. Складається враження, що останніми роками такі конкурси перетворилися на невидимі баталії приватних видавництв, де авторам відведена малозначуща роль спостерігачів, яких видавництва ведуть, мов за руку, до перемоги чи поразки. Хіба таких підручників-переможців цих конкурсів очікують сучасні учні і вчителі? Це риторичне запитання залишається відкритим.

З оприлюдненими нами думками можна повністю чи частково погодитися або їх відхилити: будь-який спосіб їх оцінювання, на наш погляд, залежить від професійного рівня того, хто усвідомлено ознайомився з ними, і від його рівня дотичності до питань підручникотворення та досвіду діяльності в цій галузі. Щодо нашої позиції, то вона орієнтована не лише на позитивне вирішення зазначених проблем, а й на загальне вдосконалення роботи всіх, хто долучений до важливої сфери підготовки шкільної навчальної літератури. Окрім зазначеного, вважаємо доцільним висловити ще деякі міркування, що могли б сприяти успішному розвитку галузі підручникотворення.

1. Учитель і учень можуть отримати ефективний підручник лише за умови, що під час його створення він проходив експериментальну перевірку в різних загальноосвітніх навчальних закладах.

2. Здійснювати експертне оцінювання підручників потрібно з урахуванням особливостей змісту певного шкільного предмета, оскільки кожний із них має суттєві відмінності, що обов'язково мають враховуватися у змісті матриці оцінювання.

3. Створити ефективний підручник може грамотно скомпонований авторський колектив, у складі якого – науковці та вчителі, котрі творчо взаємодіють і раціонально скоординують свою діяльність. Без підтримки науковця та за відсутності в авторському колективі вчителя як основного користувача й експериментатора напрацьованого змісту ефективність доробку деколи може бути сумнівною.

Отже, вітчизняна галузь підручникотворення на всіх етапах її функціонування, на наше переконання, потребує ґрунтовного вдосконалення. Перше, з чого варто розпочати, – це створити автономний центр, що займався б питаннями підручникотворення, зокрема визначенням і навчанням високопрофесійних авторських колективів, до яких не залучалися б випадкові особистості, а також

добором професійних менеджерів, які мають фахово організувати експериментальну апробацію змісту підручників та ефективно регулювати їх видрук і раціональне розповсюдження у всій мережі навчальних закладів, а також дбати про загальний успіх державної справи. Лише за таких умов учителі та учні зможуть мати ефективні засоби навчання, а держава – високоосвічених випускників.

Анотації

Валерій РЕДЬКО

Проблеми підручникотворення: спроби визначення сутності та шляхів розв'язання

У статті розглядаються особливості створення підручників з іноземних мов. Значна увага концентрується на питаннях створення авторських колективів та експертизи підручників. Автор обстоює власні погляди на ці проблеми. На основі проведеного аналізу наголошує на необхідності вдосконалення цієї галузі та вказує можливі шляхи ефективного вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: підручники з іноземних мов, авторський колектив, експериментальна перевірка, створення та експертиза підручників.

Валерій РЕДЬКО

Проблемы создания учебников: попытки определения сути и путей решения

В статье рассматриваются особенности создания учебников по иностранным языкам. Особое внимание уделяется вопросам создания авторских коллективов и проведению экспертизы учебников. Автор обосновывает свою точку зрения на эти вопросы. На основе проведённого анализа акцентирует внимание на необходимости совершенствования этой отрасли и указывает на возможные пути эффективного решения обозначенных проблем.

Ключевые слова: учебники по иностранным языкам, авторский коллектив, экспериментальная проверка, создание и экспертиза учебников.

Valeriy REDKO

Problems of textbooks' construction: attempts to define the essence and ways of solving

In the article, the author observes the peculiarities of developing the process of constructing the foreign language textbooks. Special attention to the problems of selecting author group and assessment the textbooks is paid. The author describes his point of view for these problems. On the basis of the analysis, he outlines necessity for improving this sphere and indicates the possible ways for the effective resolving the problems.

Keywords: foreign language textbooks, author group, experimental assessment, the textbook construction and assessment.